

Eka Vardoshvili

Georgia, Tbilisi

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

For folkloric basis of “Hermit” by Ilia Chavchavadze

Ilia Chavchavadze wrote “Hermit” in 1882-1883. In 1883 it was published complete in “Iveria”. However, during working he changed the title three times and finally named it “Hermit” – Legend. With this subtitle Ilia points out that the basis of the poem is to be sought in folklore and folkloric sources and not in European literature. However, we think that Western European literature may be a source of some impetus.

There is some conformity between narrations of Mokhevis and Ilia’s poem.

Ilia had a close contact with Khevi. The folkloric legend of Khevi became the basis for a difficult poem, such as “Hermit”.

Key words: Folkloric, Basis, Poem

ეკა ვარდოშვილი

საქართველო, თბილისი

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ილია ჭავჭავაძის „განდეგლის“ ფოლკლორული საფუძვლებისათვის

XIX საუკუნის მეორე ნახევარში ფოლკლორული მასალის შეკრების, შესწავლისა და გავრცელების სულისჩამდგმელი ილია ჭავჭავაძე იყო. ამდენად, მისი როგორც ლიტერატურული, ასევე პუბლიცისტური ნააზრევისათვის დამახასიათებელია ხალხური შემოქმედების კვალი. ამ მხრივ, მნიშვნელოვანია, მისი წერილები: „აკაკი წერეთელი და ვეფხისტყაოსანი“, „უარმყოფელობა ჩვენში“, „ქართული ხალხური მუსიკა“, „ქვათა ღაღადი“, „მოკლე ბიოგრაფია ვახტანგ ვახტანგის ძის თავ. ჯამბაკურიან-ორბელიანისა“, „ზოგიერთი რამ“, „ხალხის ჩვეულებათა შესწავლის შესახებ“.

ხალხური მოტივებითაა გაჯერებული მისი პოეტური თუ პროზაული ნაწარმოებები: „დამაკვირდი“, „პასუხი“, „გუთნის-დედა“, „ბაზალეთის ტბა“, „ქართვლის დედა“, „აჩრდილი“, „მეფე დიმიტრი თავდადებული“, „რამდენიმე სურათი ანუ ეპიზოდი ყაჩაღის ცხოვრებიდან“, „მგზავრის წერილები“, „კაცია-ადამიანი“, „ოთარანთ ქვრივი“, „გლახის ნამზობი“. გამონაკლისს, ამ მხრივ, არც მისი „განდეგილი“ წარმოადგენს.

მართლაც, „დიდმა მწერალმა ხალხური შემოქმედების ბევრ ბრწყინვალე ნიმუშს ჩაჰბერა უკვდავების სული, გადაამუშავა, განაახლა და თავის მხატვრულსა და პუბლიცისტურ ნაწერებში დაუკავშირა სამშობლოს ბედს“ (სიხარულიძე 1956: 43).

ილიას თავისი დამოკიდებულება ფოლკლორული მასალის შესწავლა-შეგროვების საკითხში ჩამოყალიბებული აქვს 1887 წელს გამოქვეყნებულ წერილში, „ხალხის ჩვეულებათა შესწავლის შესახებ“. ილია ფიქრობდა, რომ საზოგადოებამ ყურადღება არა მხოლოდ ხალხურ პოეზიას უნდა მიაქციოს, არამედ, მთლიანობაში მოხდეს ხალხის ადათ-წესების, ზნე-ჩვეულებებისა და ტრადიციების შესწავლა სოციალური, ეკონომიკური და იურიდიული ფაქტორების ამსახველი მასალის გათვალისწინებით, რადგან, პოეზიაში ხშირად წარმოჩენილია ხალხის ნება-სურვილი, ოცნება და არა რეალური ყოფა. „ხალხის გონებითი თუ სხვაგვარი საუნჯე მარტო იმის ლექსებში ანუ პოეზიაში როდი გამოიხატება, არა ეს საუნჯე უხვად დათესილი და დარჩენილია ისეთ ნაწარმოებებში, რომელნიც სრულებით არ ეკუთვნიან პოეზიის სფერას. ამგვარია, მაგალითებრ, ხალხის ჩვეულებანი, რომელნიც შეეხებიან ეკონომიურს და იურიდიულ ცხოვრებას.

საკვირველია, მარტო პოეზიის მიხედვით დასკვნა და მსჯელობა ხალხის ცხოვრების საჭიროებაზე და მის მოთხოვნილებაზე შეცდომა იქნება და ამ შეცდომას საზარალო შედეგი უნდა მოჰყვეს. თუ ამ შემთხვევაში შეცდომის თავიდან აცილება გვსურს, პოეტურ შეხედულების გარდა ხალხის სხვა შეხედულობას და მსჯელობასაც ყური უნდა ვათხოვოთ, და ეს შეიძლება მხოლოდ მაშინ, როცა ხალხის ყველა-გვარი ნაწარმოები შესწავლილი გვექნება. ჩვენი დედააზრი ეს არის: ხალხის ცხოვრება ყოველმხრივ და ჰარმონიულად უნდა შევისწავლოთ: იმის

ყოველგვარი გონებითი ნაწარმოები უნდა შევკრიბოთ“ (ჭავჭავაძე 1959: 192-193).

ჩვენ ამჯერად პოემა „განდეგილზე“ შევჩერდებით.

მკვლევარი ქ. სიხარულიძე შენიშნავს, რომ „მგზავრის წერილებში“ მოცემული იდეა „მოძრაობა და მარტო მოძრაობა არის, ჩემო თერგო, ქვეყნის ღონისა და სიცოცხლის მიმცემი“ მწერალმა კიდევ უფრო გააღრმავა და განავითარა პოემა „განდეგილში“. პოემას საფუძვლად უდევს სამიჯნურო ცდუნების მოტივზე აგებული ხალხური ლეგენდა, რომელიც ფართოდ არის ცნობილი მსოფლიო ლიტერატურასა და ხალხურ შემოქმედებაში. ილია ჭავჭავაძემ თავისებური სახე მისცა ხალხურ ლეგენდას და მით გამოხატა პროგრესულ-დემოკრატიული იდეა.

ამ ღრმად ფილოსოფიურ პოეტურ ქმნილებაში ყურადღებას იქცევს ხალხური შემოქმედებიდან აღებული გმირთა გამოკვეთილი სახეები. მათი საშუალებით განსახიერებულა სიცოცხლის უდიდესი ძალა“ (სიხარულიძე 1956: 45).

საზოგადოდ ცნობილია, რომ ილია „განდეგილს“ 1882-1883 წლებში წერდა. 1883 წელს მან „ივერიაში“ დაბეჭდა პოემა დასრულებული სახით. თუმცა, მუშაობის პროცესში სამჯერ შეუცვალა მას სათაური. თავდაპირველად უწოდა: „მეუდაბნოე – ხალხში გაგონილი ლეგენდა“, შემდეგ „ბეთლემი – ხალხში გაგონილი ლეგენდა“ და საბოლოოდ „განდეგილი – ლეგენდა“. ქვესათაურით ილია მიგვანიშნებს, რომ პოემის საფუძველი ხალხურ ზეპირსიტყვიერებასა და ფოლკლორულ წყაროებშია საძიებელი და არა ევროპულ ლიტერატურაში, თუმცა, ვფიქრობთ, რომ დასავლეთ ევროპული ლიტერატურა შეიძლება იყოს გარკვეული ბიძგის მიმცემი.

არსებობს ს. მაკალათიას მიერ ხევში ჩაწერილი თქმულების რამდენიმე ვარიანტი. მათი ფაბელური ქარგა ასეთია: პირველი თქმულების თანახმად, მონადირის ცოლს ბეთლემიდან მომავალი ბერი შეხვედრია, ქალი მისი სიყვარულით განიმსჭვალა, მუდამ მასზე ფიქრობდა. ბოლოს ქალს თავი მოუჟავდმყოფებია და ქმრისათვის უთქვამს, ფითილის დახვევის დროს „ბეთლემის ხატის მიზეზი გამომივიდა“ და სალოცავად უნდა წავიდეთ. ბეთლემის გზაზე ქალმა კვლავ იცრუა, თითქოს ხატის სანთელი სახლში დარჩა და ქმარი გაუშვა მოსატანად.

ამ დროს ამტყდარა ჭექა-ქუხილი, ქალმა თავშესაფარი ბერებს სთხოვა, მათ მართლაც ჩამოუგდეს ჯაჭვი და ქალი სენაკში აიყვანეს. ქალმა შეძლო, ღამით იმ ბერის სენაკში დაეწვინათ, ვიზუალებაც შეეყვარებული იყო. ლეგენდის თანახმად, ბერი დიდხანს ებრძოდა მაცდურ ძალას, მაგრამ, ბოლოს ქალმა თავის საწადელს მაინც მიაღწია. დილით ბერებს დაუნახავთ მყინვაწვერი, რომელიც ცოდვის გამო ღმერთს აღუმართავს.

მეორე ვარიანტის თანახმად, ბეთლემის მონასტრის წინამძღვარს ჰყოლია ირმები, რომლებსაც თავად უვლიდა და წველიდა. წინამძღვარი შეჰყვარებია მწყემსს ქალს, ერთხელ, როდესაც წინამძღვარი შეუძლოდ ყოფილა, ქალს მისგან ირმების მოწველის ნება მიუღია, მაგრამ ირმისათვის ცურში სადგისი უჩხვლეტია, ირემს მისთვის წიხლი მუცელში ჩაურტყამს და ქალს თავი მოუმკვდარუნებია. წინამძღვარი ცდილობდა ქალის მოსულიერებას, რა დროსაც ქალმა აცდუნა წინამძღვარი.

თქმულების თანახმად წუთიერი სიტკბოების გამო დიდი ცოდვა დატრიალებულა. გაქრნენ ბეთლემის მტრედები, ატყდა ჭექა-ქუხილი, მეორე დილით კი ბეთლემს მყინვაწვერი დაეყუდა.

მესამე ვარიანტი ოდნავ ვრცლად მოგვითხრობს მწყემსი ქალის ისტორიას. ბეთლემის წინამძღვარი სტეფანე, ერისკაცობაში ღრუბელას სახელით ყოფილა ცნობილი, ღრუბელა და მისი ცოლი ფიცით ყოფილან შეკრულნი, ჩერქეზის ბატონს ღრუბელას ლამაზი ცოლი მოუტაცია, მაგრამ ქალი გარდაცვლილა და ღრუბელა მეზობლის ქალს შეჰყვარებია. ქალისგან თავის დაღწევის მიზნით, ღრუბელა ბეთლემის მონასტერში ბერად აღკვეცილა. ქალს კი მწყემსობა დაუწყია და მუდამ ბეთლემის მიდამოებს დასტრიალებდა თავს.

ერთხელ ქალს ბერების აბანოში უბანავია, ხატი გამწყრალა, ამტყდარა ჭექა-ქუხილი, ფარა გაბნეულა და ქალი თავშესაფარს ეძებდა, როდესაც შუქი დაუნახავს, გამოქვაბულთან მისულა და დახმარება უთხოვია. ბერს ჯაჭვით ქალი თავის სენაკში აყვანია, ბერი თავად კი ცხვრების საპოვნელად წასულა. ქალს ბერი თავისი სატრფო გონებია, ამიტომ მივიდა კერასთან და გაშიშვლდა. განდეგილმა დაინახა ლამაზი ქალი, დიდხანს ებრძოდა საკუთარ განცდებს, მაგრამ ქალმა იგი მაინც აცდუნა. მეორე დილით ქალი დარწმუნდა, რომ აცდუნა განდეგილი და არა

სტეფანე. ქალი ხრამში გადავარდნას ლამობდა, თუმცა, ბერმა იგი შეაკავა. „განდევილმა შეცოდების მთელი სიმძიმე ახლა იგრძნო: წინათ მას წყალი კალათით ამოჰქონდა, ახლა კი კალათს წყალი გადიოდა, მზის სხივებზე ჩამოკიდებული სავსე ხურჯინები ძირს ვარდებოდა. მტრედები გაფრინდნენ და სხვა“ (მაკალათია 1934: 160). განდევილმა აიაზმა ისხურა, მაგრამ უშედეგოდ. ბერებიც შეიკრიბნენ ღვთისათვის პატიების სათხოვნელად. ქალს როდესაც სტეფანე დაუნახავს, ხრამში გადაჩეხილა. ამტყდარა ჭეჭა-ქუხილი და „ბეთლემის უდაბნოს ნიშნად ცოდვისა მყინვარწვერი დაეყუდა“.

ბეთლემის შესახებ ხევში არაერთი თქმულება არსებობს. ს. მაკალათია ასე აღგვიწერს ბეთლემის ტაძრის ნანგრევებს: „ანდუზიტის ამ ლოდის აღმოსავლეთ მხარეზე ამოჭრილია ხუცური წარწერა, რომელზედაც გარკვევით მხოლოდ რამდენიმე ასო მოჩანს. ამ ლოდს სამხრეთით მიშენებული ჰქონია სამლოცველო, რომელიც უკვე ჩაქცეულა და აქვე ჰყრია მისი კოჭები და სახურავის ფიქლები. მაგრამ მისი სასანთლე და ორი ქვის ბოძი ჯერ კიდევ დგას. აქვეა აიაზმის ქვის ჭურჭელი და მარხილის ნაწილი. ჩრდილოეთით ორი მრგვალი სენაკის ნანგრევია. აქვეა დაცული რაღაც ძველი შენობის ორი კედელი, რომელსაც ირმის საწველს უწოდებენ. ამ ირმის საწველის გასწვრივ კლდის ძირში მეუდაბნოების სენაკი ყოფილა გამოკვეთილი, ზემოთ კი განდევილის გამოქვაბული, საიდანაც ჯაჭვი იყო გადმოკიდებული და ამ ჯაჭვით გამოქვაბულში ადიოდნენო.

ბეთლემში ძველად მეუდაბნოებს უცხოვრიათ და ის დიდ სალოცავად ითვლებოდა. მოხვევების რწმენით ბეთლემი სასწაულთმოქმედი. ბეთლემშივე ინახება თურმე ქრისტეს ბაგა, მოსეს კარავი, ცის მანანა და სხვა. აქვეა ოქროს აკვანი, რომელსაც მტრედი არწევსო. ყველაფერი ეს ხალხური თქმულებით ვითომდაც უნახავს მამუკა ბერს“ (მაკალათია 1934: 236-238).

ხევში გავრცელებულ თქმულებებს პირველად ვახუშტი ბაგრატიონმა მიაქცია ყურადღება. მან „ხევში დამოწმებულ ხალხურ გადმოცემებზეც გაამახვილა ყურადღება და მიუთითა წმინდანთა ადგილსამყოფელის შესახებ“ (ითონიშვილი 1963: 26). ვახუშტი ბაგრატიონი ასე აღწერს ბეთლემს: „მყინვარის კლდესა შინა არის ქუაზნი გამოკუეთილნი ფრიად მაღალსა და უწოდებენ ბეთლემსა, გარნა საჭიროდ ასავალი არს, რამეთუ ჯაჭვი რკინისა,

გადმოკიდებული ქუაზიდამ, და მით აღვლენ. იტყვიან უფლისა აკუნასა მუნ აბრაჰამის კარავსა, მდგომსა უსვეტოდ, და სხვათაცა საკვირველთა“ (ყაუხჩიშვილი 1972: 357-358). როგორც ვნახეთ, ვახუშტის აღწერასა და ხალხურ გადმოცემებს შორის არის გარკვეული თანხვედრა. ვახუშტის შემდგომ ამ საკითხით ილია ჭავჭავაძე დაინტერესდა. აქვე გვინდა შევნიშნოთ, რომ ჭავჭავაძის ბიბლიოთეკის კატალოგში ვახუშტი ბაგრატიონის არაერთი ნაშრომი დასახელებული. მაგალითად, 1. „ვახუშტი – საქართველოს ისტორია განმარტებული და შევსებული ახლად შეძენილის არქეოლოგიურისა და ისტორიულის ცნობებით დ. ბაქრაძის მიერ, ნაწ. I, ტფ. 1885. 2. ვახუშტი, საქართველოს ისტორია, ტფ. 1885. 3. ვახუშტი – საქართველოს გეოგრაფია (მ. ჯანაშვილის გამოცემა) I – სამცხე (ტფ. 1892), II ქართლი (ტფ. 1895), 4. ვახუშტი ბატონიშვილი – საქართველოს გეოგრაფია (რედ. მ. ჯანაშვილი), ტფ. 1904“ (შარაძე 1990: 193-216), როგორც ჩანს, საქართველოს ისტორიის საკითხებით დაინტერესებული მწერალი ხშირად ეყრდნობოდა ვახუშტის შრომებს.

ხევში არსებული თქმულებების ჩაწერით დაინტერესებულნი იყვნენ როგორც რუსი, ისე უცხოელი მეცნიერები, მ. ტატიშჩევი, ე. ვეიდენბაუნი, ა. ანდრეევი. კ. კეკელიძეს „ფილიპე ბეთლემის“ იამბიკო მიაჩნია ხევში გავრცელებული თქმულების წყაროდ. კ. კეკელიძის ვარაუდით, ფოლკლორში ეს სიუჟეტი ლიტერატურიდან არის გადასული, რაც მკვლევართა დიდი ნაწილის მიერ არ არის გაზიარებული.

ხევთან ილიას ურთიერთობაზე არაერთი მეცნიერი მსჯელობს. მოხვევებისადმი მისი განსაკუთრებული დამოკიდებულება მის თხზულებებშიაც იკვეთება. „ჯერ ერთი, ქართულ ლიტერატურაში ეპოქის შემქმნელი თერგდალეულობა ამ სასაზღვრო კუთხიდან იღებს სახელწოდებას, მეორე, ყვარლის მთებსა და ალაზნის ველებს მოშორებული, რუსეთს მიმავალი პოეტი საქართველოს სამხედრო გზის, მყინვარწვერისა და მშფოთვარე თერგის ხეობის დიდებული სანახაობით იყო შთაგონებული დიდი ხნის განმავლობაში. მესამე, ოთხი წლის შემდეგაც სამშობლოში დაბრუნებული კვლავ შთაბეჭდილებებითა და მოხვევითა სიბრძნით იტვირთება. მეხუთე, „მგზავრის წერილების“ ავტორი მოხვევების ფსიქოლოგიის საუკეთესი მცოდნის რეპუტაციას აღწევს

და შემდეგშიც ხევთან კავშირი არ გაუწყვეტია, მაგალითად, 1871 წლის მარტში სოფელ სტეფანწმინდაში იმყოფება და აქაურ სიმღერებსა და სარიტუალო ტექსტებს აგროვებს. მოხვევებთან სი-ახლოვეს დუშეთის მაზრაში მომრიგებელ-მოსამართლედ მუშა-ობაც უწყობდა ხელს“ (ჩიქოვანი 1980: 37-38).

ამდენად, როდესაც ილია პოემაში მყინვარწვერსა და ბეთ-ლემს აღწერს, გარდა ისტორიული წყაროებისა და თქმულებებისა საკუთარი განცდებიც აქვს ჩაქსოვილი.

დაისმის კითხვა: კონკრეტულად რომელ წყაროს ეყრდნობა ილია ჭავჭავაძე, როდესაც ის „განდეგილს“ წერს?

ექვგვარემეა, ილია ჭავჭავაძე იცნობდა ვახუშტი და იოანე ბა-ტონიშვილების ცნობებს ბეთლემის შესახებ. ს. მაკალათიას მიერ ხევში ჩაწერილი და გამოქვეყნებული სამი ვარიანტის ფაბულუ-რი ქარგა ბეთლემის გამოქვაბულში შეხიზნულ მეუღაბნოეზე ჩვენ უკვე გადმოვცით. კვლევისას აღმოჩნდა, რომ განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ს. მაკალათიას მიერ ჩაწერილი ლეგენდის მესამე ვარიანტი. მესამე ვარიანტის მოკლე ვერსია ჩაწერილი აქვს 1945 წელს მიხეილ ჩიქოვანს, თუმცა, არსებობს განსხვავებანიც, სადაც მოთხრობილია ფილიპე ბეთლემელის თავგადასავალი. ვრცელი კი ვალერიან ითონიშვილს. ამდენად, მესამე ვარიანტი შეგვიძ-ლია მივიჩნიოთ ყველაზე გავრცელებულად და შესაძლებელია, მან ზეპირი გზით ილიამდეც მიაღწია, აღსანიშნავია ისიც, რომ სიუჟეტურად „განდეგილი“ ყველაზე მეტად, სწორედ მესამე ვა-რიანტს უახლოვდება.

მ. ჩიქოვანის აზრით, არსებობს გარკვეული თანხვედრა მოხვეურ გადმოცემებსა და ილიას პოემას შორის. იგი ადარებს „განდეგილს“ და ძირითადად თქმულების მესამე ვარიანტს. მკვლევარი გამოყოფს ათ საერთო ნიშანს, რომელთა გადმოცე-მაც შემოკლებული სახით აუცილებლად მიგვაჩნია: „1. ორივე შემთხვევაში მოქმედება ბეთლემში მიმდინარეობს. ხალხური გადმოცემა მიკროტოპონიმებსაც ასახელებს „ირმის საწველი“, „ბერების აბანო“, „ბეთლემის ქვაბები“. 2. ბეთლემის ჯაჭვგადმო-კიდებული ტაძარი გაუქმებულია, აქ მხოლოდ ერთი ბერია შეკედლებული და საპატივცემულოდ „განდეგილის“ თიკუნს ატა-რებს. ამ მღვიმეზე ილია მოწონებით ლაპარაკობს. 3 ბერმა ასკე-ტური ცხოვრებით სასუფეველი მოიპოვა. რიტუალის შესრულე-

ბის დროს სარკმლიდან შემოსულ სხივს ლოცვანს აყრდნობდა და სხივიც წიგნს სასწაულებრივად იჭერდა. ხალხური გადმოცემით, ბერს სხივზე ხურჯინის გადადებაც შეეძლო მანდიკურად. 4. გერგეტელი ღრუბელა ვაჟკაცი იყო, ცოლის დაღუპვისთვის შურიც იძია. სოფელურ წესზე ერთი წელი იგლოვა და მერე ბეთლემის წმინდა ბერთა ცხოვრება გაიზიარა – სამუდამოდ აღიკვეცა. ილიას განდეგილიც წარმოსადეგი, პირხმელი და რეალურად ამაღლებული პიროვნება იყო. 5 მწყემსმა ქალმა ტაბუ დაარღვია. ხალხურ გადმოცემაში ასახული ტაბუს დარღვევისას სურათი უნდა იყოს „განდეგილში შეფარვით შესული სწორედ იქ, სადაც ილია სტიქიურ ძალთა აზობოქრებას გვიჩვენებს. 6. ზეპირი გადმოცემით, ულმობელმა ქარიშხალმა მწყემსი ქალი და მისი ცხვრის ფარა ერთმანეთს დააშორა და დაფანტა... ქალმა შეკვივლა, შველა ითხოვა, ილიასთანაც ქალის შეკვივლების ხმა განდეგილამდეც აღწევს. თანხვედნილობა ეჭვგარეშეა. 7. სიბნელესა და ქარიშხალში მოწოდების ხმის გამგონე მწირმა, ერთგვარი შემფოთებით, მაგრამ მაინც თავგანწირვით, საშველად ხელი გაუწოდა „ემმაკეულს“ და ჯაჭვის კიბე ჩაუშვა. ილია დიდი ოსტატობით გვახედებს მწირის ასკეტურ სულში. ცეცხლის მოტივი ორივეგან გვხვდება. ხალხისაგან განსხვავებით, ილია ცეცხლის პერსონიფიკაციას ახდენს. 8. სავანეში კაცს ამაღელვებელი სურათი დახვდა. მწყემსი ქალი გამომწვევად იჯდა ცეცხლის პირას და მომსვლელს ყურადღებას არ აქცევდა, განდეგილმა ვერ გაუძლო ცდუნებას. ეს ეპიზოდი ასე ამკარად არა აქვს ილიას გადმოცემული პოეტის სიტყვის ოსტატობა და ხელოვნება უმთავრესად თავს იჩენს იმ დიალოგში, რომელიც ორიგინალურად არის დამუშავებული პოემაში. 9. ფოლკლორულმა გმირმა სამიჯნურო ცდუნებას დიდხანს ვერ გაუძლო, ფსიქოლოგიური დეტალიზაცია და პრობლემური გადამუშავება უმთავრესად ინდივიდუალური ხელოვანის საქმეა. 10. განდეგილის ტრაგედია სამიჯნურო სურვილის აღძვრით დაიწყო. ახლა ბერი იმის გამორკვევას ცდილობს, თუ რა ხარისხისაა ჩადენილი ცოდვა და მიაქცია თუ არა მას უზენაესმა ყურადღება. ა. შეცოდების გამო სხივმა კეთლის მაუწყებლის თვისება დაკარგა ორივე ნაწარმოებში. ბ. ხალხი იმასაც უმატებს, რომ მონასტრიდან იქ მყოფი ოქროს მტრედები გაფრინდნენ, ირმებიც გადაიკარგნენ. გ. თუ კი ილიას განდეგილი სხივებქვეშ განუტევებს სულს, ზე-

პირსიტყვიერების გმირსაც მოხვდება თუ არა მზის სინათლე მაშინვე დაიკარგება, ყინულოვან ნაპრალებში გადაიჩეხება“ (ჩიქოვანი 1980: 49-54).

გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ხალხურ ზეპირსიტყვიერებაში რელიგიურ თემაზე შექმნილ სიუჟეტებში ქალის, როგორც მაცდურის სახე-სიმბოლო ბიბლიური ტექსტებიდან უნდა მომდინარეობდეს.

მკვლევრებს ყურადღება არ აქვთ გამახვილებული ერთ საკითხზე. კერძოდ, ყველა თქმულებაში მწყემსი ქალის საქციელი წინასწარ არის განზრახული, აცდუნოს ბერი. ილიას კი, მწყემსი ქალი ხალხური თქმულებებისაგან განსხვავებით, დადებით პიროვნებად ჰყავს წარმოჩენილი, რომელსაც არ ამოძრავებს განდეგილის ცდუნების სურვილი. პოემაში იგი სიმბოლოა ამქვეყნიური ცხოვრების.

„განდეგილის“ უცხოურ ენაზე თარგმნის საკითხი Vasian-მაც დასვა 1894 წელს „ივერიაში“ გამოქვეყნებულ წერილში, სადაც იგი „განდეგილს“, ე. ზოლასა და გ. ფლობერის ნაწარმოებებს ადარებს. შემდგომში ეს საკითხი კიდევ უფრო განავრცო კ. აბაშიძემ თავის „ეტიუდებში“ და მსგავსება-განსხვავებების გათვალისწინებით იგი დაუკავშირა ისეთ ნაწარმოებებს, როგორიცაა ე. ზოლას „აბატი მურეს შეცოდება“, გ. ფლობერის „წმინდა ანტონის განსაცდელი“, ლერმონტოვის „მწირი“. ვფიქრობთ, ასეთ ნაწარმოებთა რიგს განეკუთვნება ასევე ა. წერეთლის „განდეგილი“ და პიერ-ჟან ბერანჟეს „განდეგილი“.

„განდეგილის“ პირველ მთარგმნელად კი მარჯორი უორდროპი გვევლინება. აი, რას წერს იგი ილია ჭავჭავაძის პოემის შესახებ: „დაწყებული უძველესი ბუდისტური ლეგენდიდან – თანამედროვე ფრანგულ რომანამდე, მრავალი მოთხრობა დაწერილა წმინდა განდეგილთა ცდუნების შესახებ. „განდეგილი“ განსხვავდება ყველა ამათგან თავისი აღმაფრთოვანებელი სისადავით“ (თაქთაქიშვილი-ურუშაძე 1965: 80).

საკითხი დღემდე სადავოა. ვ. ითონიშვილი აღნიშნავს, რომ „ილიას არც ერთი დასახელებული ხალხური ვარიანტის გამოქვეყნებული ტექსტით არ უსარგებლნია. ილიას უნდა ესარგებლნა, ერთი მხრივ, ვახუშტი და იოანე ბატონიშვილის ცნობებით, ხო-

ლო მეორეს მხრივ, თავის მიერ ხალხში დამოწმებული თქმულებებით“ (ითონიშვილი 1963: 55).

მართალია, ხევში არსებულ თქმულებათა ტექსტები გამოქვეყნებულია პოემის დაწერის შემდეგ, მაგრამ ილიას მჭიდრო ურთიერთობა ხევთან და თანხვედრანი თქმულებებსა და მხატვრულ ნაწარმოებს შორის, გვაძლევს იმის საშუალებას, ვიფიქროთ, რომ ხევში არსებული ლეგენდა გახდა საფუძველი ი. ჭავჭავაძის ისეთი რთული პოემისა, როგორცა „განდეგილი“.

დამოწმებანი:

თაქთაქიშვილი-ურუშაძე 1965: თაქთაქიშვილი-ურუშაძე ლ. *მარჯორი უორდროპი*. თბილისი: გამომცემლობა „ლიტერატურა და ხელოვნება“, 1965.

ითონიშვილი 1963: ითონიშვილი ვ. *ილია ჭავჭავაძე და საქართველოს ეთნოგრაფია*. თბილისი: მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, 1963.

მაკალათია 1934: მაკალათია ს. *ხევი*. თბილისი: სასწავლო-პედაგოგიური გამომცემლობა, 1934.

სიხარულიძე 1956: სიხარულიძე ქ. *ქართველი მწერლები და ხალხური შემოქმედება*. თბილისი: გამომცემლობა „სახელგამი“, 1956.

ყაუხჩიშვილი 1972: ყაუხჩიშვილი ს. *ქართლის ცხოვრება*. ტ. IV. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1972.

შარაძე 1990: შარაძე გ. *ილია ჭავჭავაძე, ცხოვრება, მოღვაწეობა, შემოქმედება*. წიგნი I, თბილისი: გამომცემლობა „ხელოვნება“. 1990.

ჩიქოვანი 1980: ჩიქოვანი მ. (რედაქტორი) *ფოლკლორი და ლიტერატურა*. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1980.

ჭავჭავაძე 1955: ჭავჭავაძე ი. *თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად*. ტ. IV. თბილისი: სახელმწიფო გამომცემლობა, 1955.